

FRONT-LINE

Mateja Komel Snoj*Na ostrem robu***Drago Jančar: EGIPTOVSKI LONCI MESA**

Založba Mihelač, Ljubljana 1994

Nekje besede, druge molk. Besede, ki hočejo preglasiti, udušiti druga drugo, in molk, ki postaja čedalje popolnejši. Nekje mir, druge rohnenje. Vse v času. Nekje prekipevajoče življenje, druge čedalje bolj živa smrt. Vse v prostoru. Na isti celini, le izmerjeni z drugimi stranmi neba. Zdi se, kot bi čas zadnja leta mineval hitreje, da bi na konec stoletja in hkrati tisočletja prispeli brez postankov, brez možnosti za predih, pogled nazaj ... Ali gre za povsem navadno občutje ob koncu nekega časa? Ta se je *nekje drugje* že ustavil.

Čas po svoje ustavlja tudi pisec, ki se spopada z zgodovino in jemlje pod drobnogled (stranske) poti zgodovinske resničnosti. Pri tem niti ni pomembno, ali razčlenjuje preteklost ali sedanjost, saj se z željo po približevanju resnici hkrati vedno že sprašuje za prihodnost. Medtem ko je zgodovinska resničnost sestavljena iz mnogih nasprotujočih si ali celo izključujočih se "zgodb" in se nam njena resnica vselej kaže samo v obliki potencialnih modelov zanjo, je resnica literature, utemeljena v subjektivno metaforičnem jeziku – jeziku resnice, ena sama. Resnica literature ni samo drugačna, je tudi *druge*. Zgodovina se, čeprav zgrajena na ramenih človeka, ravna po splošni meri človeštva, "pravo" (nadzgodovinsko) literaturo pa določa samo individualna mera posameznika.

Mnogi pisci na svoji ustvarjalni poti prej ali slej zadenejo ob spoznanje, da je domišljija zgodovine "izvirnejša" in predvsem neskončnejša od njihove lastne. Je nemara prav to ena od temeljnih spodbud za pisanje o njej? Ali pa želja po tem, da bi na podlagi subjektivnega doživljanja in videnja stvari

v besedo ujeli premike v resničnosti, izvira kod drugod? Kakorkoli. Najpomembnejše je *ohranjanje v spominu*.

Čas večinoma prizanaša velikim (literarnim) umetninam, neusmiljeno pa načenja sprotne, še tako dobre esejistične zapise "proti pozabi". A to še ne govori o tem, da mu ni mogoče in treba kljubovati. Ena od možnosti je tudi hitro odzivanje na dogodke, kot jih narekuje zgodovina ali, natančneje, pisanje o lastnem razumevanju zgodovinske "zgodbe", v kateri nam je dano oziroma moramo živeti.

Premislek o dveh ravneh resničnosti – "objektivno" zgodovinski in literarni (ta je zgodovinska v globljem smislu) – ter v skladu s tem tudi o dveh resnicah je mogoč ob vsaki esejistični knjigi, ki je ne napiše denimo politik, temveč pisatelj ali pa pesnik oziroma dramatik. Toliko prej, če njegovi zapisi ne zadevajo samo območje, v katerem primarno ustvarja, torej umetnost, temveč prostor in čas, v katerem živi (politiko, ideologijo, družbo, moralo ...). Opozorilo na to se zdi upravičeno tudi ob zadnji zbirki esejev Draga Jančarja z naslovom *Egiptovski lonci mesa*, in sicer predvsem zato, ker je na ta vprašanja Jančar sam opozoril že v zgodnejših esejih, najjasneje v drugi esejistični knjigi *Terra incognita* (1989) – prva je bila *Sproti* (1984) – in predzadnji, *Razbitem vrču* (1992). Razplatenost resnice pa iz ozadja spremlja tako rekoč vse njegove polliterarne zapise.

Če bi si za trenutek priklicali v spomin petnajset esejev iz *Razbitega vrča* in jih na hitro primerjali z besedili iz *Egiptovskih loncev mesa*, bi ugotovili, da je Jančar v tej podobno zasnovani knjigi vsebinski poudarek postavil drugam. Medtem ko naslovna metafora prve knjige, "razbiti vrč", opozarja na to, da Evropa kot geografska in duhovna posoda številnih velikih in malih narodov že dolgo ni več prostor, ki bi vsem dovoljeval in zagotavljal enako stopnjo duhovne in eksistencialne prostosti, naslov druge, *Egiptovski lonci mesa*, nekoliko zagonetno meri na razmere v današnji Sloveniji. A čeprav je Jančar v zadnjem času kritično opazoval predvsem slovensko dogajanje, se "evropskim temam" ni odpovedal. Prav nasprotno: svoj pogled na geografsko razpočeno in duhovno razdeljeno Evropo je še bolj izostril in vsebino "razbitega vrča" prikazal iz nekaterih drugih zornih kotov.

O tem, da je dozdevno politično in kulturno ravnovesje v Evropi močno načeto, se že leta strinjajo vsi evropski intelektualci, ki se udeležujejo različnih okroglih miz o prihodnosti stare celine. Razpravljanje o tem v zadnjem času ni kaj dosti napredovalo, saj se gledišče zahodno-

evropskih (levičarskih) intelektualcev ni tako rekoč v ničemer približalo pravim problemom. (Poglavitni razlog za "staro stanje" je seveda najpoprej v tem, da resnične vplivne moči nimajo umetniki in intelektualci, temveč politiki.)

Jančarjeve nove eseje o bistvenih značilnostih današnje Evrope, večinoma prebrane na mednarodnih posvetih v Parizu, Frankfurtu, Varšavi, Budimpešti in Pragi ali objavljene v nekaterih uglednih evropskih revijah, lahko beremo kot nadaljevanje njegovih premislekov iz *Razbitega vrča*. Tako se jasno pokaže, kako oziroma v kateri smeri se pravzaprav razvija "evropska debata". Zdi se, da Jančar ne deli mnenja s tistimi premišljevalci, ki skušajo Evropo "rešiti" z različnimi utopičnimi projekti. Potem ko se je panevropeljstvo na način "presejanja narodov" ali oprto na hiliastične vizije že pokazalo kot zmotno in predvsem neutemeljeno, je osrednja evropska misel vprašanje postavila drugače: Plemena ali Evropa ali, morda jasneje, partikularizem ali univerzalizem. Govor o plemenih je za večino "zahodnih" intelektualcev opozorilni govor o revnem, kaotičnem, nestabilnem, nepredvidljivem in nevarnem postkomunističnem delu Evrope. Je resnična zgodba o partikularizmu. "Druga" Evropa je, nasprotno, simbol blaginje, varnosti, predvidljivosti. Je sen o univerzalizmu. Vendar pisatelj z njim nima kaj početi. Vse, kar lahko stori, je to, da s svojo življenjsko in intelektualno-umetniško skušnjo prepričljivo podkrepi svoje opozorilo, da se mora govor o prihodnji Evropi začeti s poznavanjem in sprejemanjem zgodovinske določenosti njenega "plemenskega ustroja".

Strah pred plemeni in želja po enotni Evropi sta se, kot poroča Jančar, v manj kot letu dni strnila v zelo otipljivo podobo: podobo *Velike Evrope*. Pisatelj mora zato iz svoje "vmesne" – partikularne, srednjeevropske in predvsem ustvarjalne – skušnje še enkrat pokazati, da pravzaprav živimo v labirintu. Pot iz njega bo evropska misel našla le, če ga bo natančno in strpno raziskala, upošteva njegovo dosedanje bistvo: pretanjen občutek za različnost identitet in spoštovanje kulturnih posebnosti.

Po vsem tem se – skupaj s pisateljem – pravzaprav vračamo k resnici zgodovine in resnici literature. "Nemir zgodovine", sociološko razčlenjen ali popisani zgodovinsko natančnostjo, prej ali slej postane mrtvo izročilo, pravi Jančar. Kar resnično ostane, vselej shrani v spomin izpovedno močna literatura. To so posamezne, neponovljive človeške zgodbe. V njih je danes mogoče prepoznati čas, ki je (k sreči) že minil, čez leta pa bo v njih odsevala tudi naša (postkomunistična) "podaljšana preteklost". S tem prepričanjem pretehtava Jančar tudi postmoderni čas, ki mu, kot pravi,

manjka "duhovnega presežka" in "radovednega, tveganeega nemira". Kaže se mu kot čas politike, predvsem pragmatične, ki človeka mišljenja in pesništva začenja dolgočasiti. Njegova domovina, umetnost, čedalje bolj postaja "priebežališče pred neumnostjo in banalnostjo". Preprost račun dokazuje, da se je to stoletje začelo z razcvetom mišljenja in umetnosti, končuje pa se s popolno prevlado tehnike in politike. In, če hočete, z zaskrbljenostjo premišljevalca nad tem. Zakaj bi se sicer splošnega "duha" časa, ki veje tudi v Sloveniji, lotil s tako pretanjenim posluhom za odtenke (političnih) besed, ki nas iz dneva v dan nagovarjajo iz javnih občil?

"V postkomunistično Slovenijo se je naselila popolna brezbriznost in vseenost," zapiše Drago Jančar nekje na začetku eseja *Egiptovski lonci mesa*. Nihče več ne tehta resničnih pomenov in teže izrečenih besed, vse se dogaja kot po vnaprej pripravljenem scenariju. Seveda ne gre za nikakršno paranojo, temveč za opazovanje dejstev. V eseju *Demos kot sovražnik Ljudstva* iz *Razbitega vrča* je Jančar razlagal obrekovalsko razmerje opozicije do prve demokratično izvoljene slovenske oblasti, zdaj pa za sodobne razmere ugotavlja, da so samo logično nadaljevanje takrat začetega procesa. Tedanji opoziciji oziroma današnji "premišljeno neotesani novi eliti" ni do vračanja k staremu režimu, vendar je jasno, da na vse mogoče in nemogoče načine izrablja "vmesni čas" in z njim tudi opravičuje svoja dejanja. Ali s piščevimi besedami, gre za nekaj precej bolj zapletenega in neoprijemljivega.

Jančar s pomočjo biblične zgodbe o egiptovskih loncih mesa, ki, kot pravi, govori o nostalgiji po starem gospodarju, pokaže na kratkost slovenskega političnega spomina. V njem se je izgubilo vse, kar naj bi bilo preoblikovano in zasnovano demokratično, kar je bilo torej vsaj mišljeno dobro, in sicer pod težo propagiranja "pravih", pragmatičnih rešitev, ki naj bi bile edina ustrezna pot v prihodnost. Vrhovno načelo vsega je postala "cinična distanca", pohlep po moči, oblasti, ki ne izbira sredstev za doseg svojega cilja. Jančar ugotavlja, da novi oblastniki (pod krinko demokracije, ki se utegne preleviti v novi totalitarizem) nočejo ničesar vedeti o preteklosti, zato se jim niti sanja ne, kam gremo. Njihovo edino vodilo je "prihvatizacija današnjega trenutka" oziroma metafora zanjo – "sveži denar". Ali zato v medlih odzivih na ta v zadnjem času najodmevnejši esej nismo mogli prebrati nobenega polemičnega zapisa brez slabe vesti? Mnogi so se mu verjetno načrtno izognili. Morda zato, ker je tako resničen. Ker Jančarju nihče ne more pripisati, da je ideolog te ali one strani. In na obeh mu bo večina prej ali slej morala priznati, da je z *Egiptovskimi lonci mesa* skušal

v Sloveniji začetni pravi pogovor. Tak, ki ga že dolgo (namerno) odlagajo k temu poklicani.

Jančar je pisec, ki v vsej svoji literaturi temeljito razlikuje med posameznim in občim, med človekom in zgodovino. Ko se oboje tako neizogibno preplete, kot se je v bosenski vojni, se zavestno odpove velikim zgodbam in prisluhne majhnim, intimnim. Kot je svoj čas že prerasel njegov esej *Deset dni - Poročilo z roba*, najprepričljivejše besedilo *Razbitega vrča* in najpristnejši popis osebnega doživljanja vojne v Sloveniji, tako se bo v trajnejši spomin, to si upamo trditi, zapisalo tudi njegovo *Kratko poročilo iz dolgo obleganega mesta*. O Sarajevu, "metafori tega stoletja" in "črni luknji" evropske celine, je z "okužbo v duši" napisal besedilo, ki ne bi smelo samo strezniti evropske glave, temveč bi moralo koga tudi zaboleti. Naše branje se končuje tam, kjer se je začelo. *Nekje drugje*.

Jančarjeva tokratna "poročila z roba" so znova temeljit poskus po svoje preiskati zgodovino in človeka. Njegova subjektivna povečava in izostritev zgodovinskega gradiva se ogiba oblikovanju ene, obče veljavne resnice. Zato ostaja eden redkih slovenskih piscev, katerih dela - tudi eseje - je treba večkrat jemati v roke. In brati. Ne da bi o stvareh več vedeli, temveč v njih več videli. Da ne bi tako hitro pozabljali.